

Nr. 78 - Persillekræmmeren - 2011

Tiggeri 1750–1820. Vær-Nebel Sogne

Lokalhistorikeren Anna Rasmussen, Hylke har skrevet bogen "Forsørget og forfulgt. Om offentlig forsorg på landet i første halvdel af 1800-tallet", i alt 255 sider, publiceret i 1996 af Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland. Bogens materiale er indsamlet fra kirkebøger og protokoller fra Østjylland, herunder fra Vær-Nebel sogne. I det følgende bringes en kort sammenskrivning og nogle "klip" fra bogen, der kan lånes på Lokalarlivet.

Tiggere var en del af hverdagen, selvom tiggeri var blevet forbudt ved lov i 1708. Man søgte at begrænse tiggeriet ved ansættelse af fattigfogeder, der skulle smide de fremmede tiggere ud af sognet. Danske Atlas, 1763.

Loggivning

En landsdækkende fattiglov fandtes allerede i 1708. Det anvendte kildemateriale er dog ikke særligt dækkende, så omfanget af fattigdommen kan bedømmes på nogenlunde rimelig måde. Først med reglementet af 1803, der blev gennemført med fast hånd, blev problemerne for den enkelte fattige synliggjort.

Før 1803

Betleri var næsten et lovligt erhverv. Samfundet havde ikke andet at sætte i stedet. Bidragene til fattigvæsenet kom næsten udelukkende til at hvile på bønderne og godsejerne i Fællesskabets tid, beregnet ud fra markernes anslåede ydeevne, der fremgik af gældende hartkorn (areal og frugtbarhed). Indtil slutningen af 1700-tallet kom der ikke mange fremmede til et sogn. Det hindrede stavnsbåndet og den stive landsbystruktur.

Efter 1803

Problemet med de omstrejfende betlere var næsten uløseligt. De hentede så meget fra gårdene, at der dårligt kunne blive til sognenes egne fattige. Jagten på betlere var en politiopgave, der blev bistået af sognefogeden og bønderne. Det største problem for de fattige var opnåelse af ret til forsørgelse og ret til bosted. Forsørgelse og bolig udgjorde de største poster i fattigregnskabet. Tre års ophold i et sogn betød, at man var forsørgelsesberettiget. Tjenestefolkene var ikke en svag gruppe, når det gjaldt ret til forsørgelse. Alle var fæstet for ét helt eller halvt år, og der skulle meget til, før nogen blev bortjaget i utide. Gravide tjenestepiger kunne dog frit sættes på porten, og så måtte fattigvæsenet træde til med husly og mad samt dækning af udgifter til jordemor og barselsseng. Kom et tjenestetyende til skade, var det pålagt husbonden at bekoste helbredelse. Men al sygdom var ikke fremkaldt fra arbejdsulykker, og holdt det argument, blev sorteper spillet videre til sognets fattigvæsen. Husly ved omgang betød, at én eller flere husvilde måtte overnatte på mange forskellige gårde efter tur. Til tider var de fattige så ildeset, at det var umuligt at finde husly til dem. Fattigkommissionerne så derfor ikke anden vej end at bygge et "fattighus" til de hjemløse. Det var en dyr måde at løse problemet på. Til gengæld var bønder og præsters opfindsomhed grænseløs, når det gjaldt om at finde på måder og udveje til at bringe fattigfolk ind på flidens og dydens og det personlige initiativs veje. Fattigbidraget bestod mest af korn, hvilket passede godt for både for bønder og fattigfolk. De fleste brugte deres fattigkorn til betaling for ophold hos en søn eller datter eller hos en anden fattig familie. Forældreløse børn blev udliciteret til gård- og husmænd. Også disse plejehjemsanbringelser tyngede i fattigregnskabet.

Problemerne satte også gang i overvejelser hos de private godsejere. Behøvede de længere at føle ansvar og omsorg for de hjælpeløse på deres godser? Godsejerne følte i forvejen deres stilling svækket af landboreformerne med udstykning til selvejere. Baronier og grevskaber mistede deres greb om det fattigvæsen, de indtil 1803 havde været enerådende over.

”Klip” fra Vær-Nebel sogne

I 1788 blev præsterne bedt om forslag til, hvordan betleriet kunne formindskes. Arbejdsforanstaltninger var det eneste man havde fantasi til at forestille sig, dog sørgede præsterne omhyggeligt for at holde sig selv udenfor. Provst Jens Schmidt (1740-1801) i Vær-Nebel så gerne en kongelig befaling til godsejerne om ”at anskaffe uld og hør til de fattige arbejdsføre”. Schmidt brød sig meget lidt om fattigfogeder og kom frem med sine betænkelige fattigfogedtjenesten af alle ansås for skammelig, én så foragtelig og ringe forretning, ”at ingen kunne fås dertil uden de alle sletteste og uduelige personer”.

Præsterne skamroste hellere stedets godsejer end bragte kritik af ham til torvs. Sådan var det bare. Derfor skal provst Jens Schmidts lovprisning af kammerherre, oberst Beenfeldt på Serridslevgaard måske tages med et vist forbehold, men da kammerherrens forvalter få år senere beklagede sig over herskabets godgørenhed, kan provstens ord om den beenfeldtske omsorg for godsets forladte børn godt være korrekt. Provstens lovprisning lød, ”sætter børnene til en bonde, hvis de ingen forældre har, og dér betaler for dem, eller tager dem til sig på hovedgården, giver dem føde og klæder og lader dem gå i skole, indtil de er konfirmerede, da de sættes i tjeneste hos bønderne eller til pennen eller til et håndværk, ligesom de er oplagte til og lejligheden dertil”. Lovprisningen spoleres dog af den næste sætning, at ”alle børn kan ikke hjælpes”. Det var en lakonisk konstatering af, at ikke alt var såre godt. Der var børn, der gik til grunde, fordi ressourcerne var alt for små, og fordi lovgivningen handlede mere om betleriets afskaffelse end om dets forebyggelse.

Det var i reglen de sogne, hvor præsten samtidig var provst og dermed medlem af amtets fattigkommission, at for sorgen blev bedst belyst. Det gjaldt for Vær- Nebel sogne, hvor Henrik Christoffer Schmidt (1774-1848) residerede. Han var provst for Skanderborg amt. Provsten var grundig inde i forholdene og havde et myndigt greb om tingene, ikke mindst om sin kommission. Der var ingen tilløb til diskussion, når han havde udtalt sin mening. I Vær-Nebel var alle godt tilfreds med den kvartalvise uddeling af korn og ”Alle blev enige om, at det kunne blive ligeledes i det anstundede Aar”.

Fattigkommissionerne var begyndelsen til det kommunale selvstyr, der indførtes i 1842. Den største forskel var, at den nogenlunde demokratiske valghandling manglede i 1803. I et referat fra det første møde i kommissionen for Søvind Gangsted kom der til at stå, ”at for største Lodsejer, Baron Carl Frederik Krag-Juel-Vind (1767-1855) mødte Forvalter Sciøtz fra Stensballegaard. På Herredsfoged Carøes vegne mødte Sognefogeden, og Sognepræsten havde udnævnt de øvrige Medlemmer”. Medlemmerne havde pligt til at deltage i møderne og til at være præsten behjælpelig med, at ”udføre de i Samlingen vedtagne Beslutninger”. Nogle steder forsynede præsten de fattige med sedler, hvorefter de selv hentede kornet hos en gårdmand. Andre steder leveredes alt kornet til præsten, der derefter under kommissionens opsyn uddelte kornet til de fattige.

Det var ikke blot de bondefødte, der havde travlt med at sikre sig en plads i himlen. I 1801 døde kammerherre Frederik Beenfeldt på Serridslevgaard (gift med Gehrde de Lichtenbergs datter Elisabeth Cathrine). Beenfeldt havde altid været kendt som en gavmild herre, men ét års tid før han døde, gav han sig til at dele almisser ud med begge hænder, og godset vrimgede betlere.

Beenfeldts forvalter græmmede sig og beklagede sin nød til herredsfogeden og amtmanden. Da Serridslevgaard hørte under Voer herred gav det herredsfoged Carøe i Horsens en kærkommen lejlighed til at komme frem med nogle af sine mange tanker, han gjorde sig om ”den godgørende åndsvending”. Carøe ærgrede sig hovedrystende over ”almuens urigtige begreb om medlidenhed og dens barmhjertelighed i utide, men ikke om påholdenhed, når tid var”. De omvandrende betlere var i allerhøjeste grad herredsfogedens problem. Carøe gjorde sig mange tanker om årsagerne dertil, idet de sværmede rundt overalt, og der var så lidt, han kunne stille op, ”så længe man giver alle af et såkaldt godt hjerte, kan hverken loven, amtmandens foranstaltning, herredsfogeds påmindelse eller sognefogedens eftersyn udrette, hvad de burde”. Der var god grund til at se gennem fingre med de omvandrende betlere. Pågribelse kunne let blive en dyr historie for sognet og dermed for bønderne. En betler skulle forsørges af det sogn, hvor han blev pågrebet, indtil et forsørgelsessted eventuelt blev fundet. Betlerne anede som oftest ikke, hvor de var født og havde aldrig haft en fast

